

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-yil 5-son

VOLUME 3 / ISSUE 5 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.5.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 5 YO'LDOSHEV AZIZJON ERGASH O'G'LI**
Jamoatchilik fikrini o'rganishni huquqiy
tartibga solish masalalari
- 16 ALLAKULIYEV MIRJALOL
DAVRONBEKOVICH**
Norma ijodkorligi faoliyati: son va sifat tahlili
- 22 TURSUNOVA SABINA RAVSHANOVNA**
Turizm xavfsizligini ta'minlovchi huquqiy
hujjatlar tahlili va tasnifi

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 33 GULOMOV AKMALJON
SHUKURILLAYEVICH**
Fuqarolik huquqida suksessiya instituti
va uning qo'llanishi
- 42 IMAMOVA DILFUZA ISMAILOVNA,
RAZAKOVA FARANGIZ KARIM QIZI**
Xalqaro tijorat arbitrajida maxfiylik tamoyilini
qo'llashning huquqiy masalalari
- 54 ISAKULOV ABDUAZIZ**
Not a party, not a problem: the dilemma of
extending arbitration clause to non-signatory
states
- 60 SAIDOV MAKSUDBEK NORBOYEVICH**
Distinctive features of corporate dispute
resolution

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH.
KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI.

72 NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA

Voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilganlik uchun jinoiy javobgarlik masalalari

82 TAIROVA GULMIRA MURODJONOVNA

Jinoyatchilikka qarshi kurashishning Buyuk Britaniya modeliga xos xususiyatlar

89 ISLOMOV BUNYOD OCHILOVICH

Misr Arab Respublikasi jinoyat qonunchiligida jazoni yengillashtirish instituti

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

99 СУЮНОВА ДИЛЬБАР ЖОЛДАСБАЕВНА

Соблюдение сроков содержания под стражей при окончании предварительного следствия и на стадии судебного разбирательства

107 NURMATOV BOBIR ABDUSATTOROVICH

Inssenirovka qilish orqali sodir etilgan jinoyatlarni aniqlash va fosh qilishning ayrim usullari tavsifi

**114 YERMEKBAYEV BAUIRJAN
AMANTAYEVICH**

Tintuv tushunchasi va tintuv o'tkazishda shaxs huquqlari va qonuniy manfaatlarining protsessual kafolatlari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

126 YUSUPOVA FARINGIZ O'KTAM QIZI

COVID-19 pandemiyasi davrida tibbiyot sohasida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy jihatlar

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.5./GFZV7476
UDC: 343.988(045)(575.1)

VOYAGA YETMAGAN SHAXSNI G'AYRIIJTIMOIY XATTI-HARAKATLARGA JALB QILGANLIK UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK MASALALARI

Niyozova Salomat Saparovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga
qarshi kurashish kafedrası
professori, yuridik fanlar doktori
ORCID: 0000-0003-3970-2985
e-mail.ru: salomat.niyozova@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilganlik uchun jinoiy javobgarlik masalalari o'rganilgan hamda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 127-moddasida nazarda tutilgan voyaga yetmagan shaxsni spirtli ichimliklar iste'mol qilish, giyohvandlik vositalari va ularning analoglari yoki psixotrop hisoblanmagan, lekin kishining aql-idrokiga ta'sir qiladigan vosita va moddalarni iste'mol qilish hamda jinoyat sodir etishga jalb qilish kabi og'irlashtiruvchi holatlar tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish o'ziga xos qiziqtirish (aldash, ishonchni suiiste'mol qilish); jismoniy zo'rlik ishlatish; qo'rqitish, ya'ni ruhiy zo'rlik ishlatish (majburlash); g'araz niyatlarni uyg'otish (o'ch olish, hasad qilish, rashk qilish) kabi usullar orqali amalga oshirilishi mumkinligi olimlar fikrlari asosida tahlil etilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni ham o'rganilib, mazkur qonunga asosan, voyaga yetmaganlar nazoratsizligi va qarovsizligi ham mazkur jinoyatni sodir etishga omil bo'lishi ta'kidlangan. Mazkur masala yuzasidan jinoyat qonunchiligini takomillashtirish bo'yicha tegishli taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmagan, shaxs, g'ayriijtimoiy, xatti-harakatlar, jalb qilganlik, jinoyat, javobgarlik, jazo, iste'mol qilishda, fohishalik.

ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВОВЛЕЧЕНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО В АНТИОБЩЕСТВЕННОЕ ПОВЕДЕНИЕ

Ниязова Саломат Сапаровна,
доктор юридических наук, профессор
кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции»
Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы уголовной ответственности за вовлечение несовершеннолетнего в антиобщественное поведение. Так, согласно статье 127 УК Республики Узбекистан, вовлечение несовершеннолетнего в употребление спиртных напитков, веществ или средств, не являющихся наркотическими и их аналогами или психотропными, но влияющих на интеллектуально-волевую деятельность, является преступлением.

Анализируютсяотягчающие обстоятельства, такие как причастность. Также в статье автор упоминает о своеобразных способах привлечения несовершеннолетнего к асоциальному поведению (обману, злоупотреблению доверием); применении физической силы; запугивании, т. е. применение психологической силы (принуждения). Кроме того, проанализированы мнения учёных о возможности таких способов привлечения, как возбуждение в несовершеннолетних чувств, связанных со злыми намерениями (мести, зависти, ревности). Наряду с этим в статье анализируется Закон Республики Узбекистан «О профилактике безнадзорности и правонарушений среди несовершеннолетних» и указывается, что согласно этому закону отсутствие присмотра за несовершеннолетними и беспечность со стороны родителей являются факторами совершения подобных преступлений. По результатам исследования сделаны соответствующие предложения и рекомендации по совершенствованию уголовного законодательства по данному вопросу.

Ключевые слова: несовершеннолетний, личность, асоциальное поведение, вовлечение, преступление, ответственность, наказание, потребление, проституция.

ISSUES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR INVOLVING A MINOR IN ANTISOCIAL BEHAVIOR

Niyozova Salomat Saparovna

Tashkent State University of Law,
Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption, Doctor of Law

Abstract. This article examines the issues of criminal responsibility for involving a minor in antisocial behavior. In addition, in the article, under Article 127 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, a minor is allowed to drink alcohol, use narcotic drugs and their analogues, or drugs and substances that are not considered psychotropic but affect a person's intelligence, and the crime Aggravating circumstances, such as involvement, are also analyzed. Also, in the article, the author mentions the peculiar attraction of attracting a minor to antisocial behavior (cheating, abuse of trust), the use of physical force, and intimidation, i.e., the use of mental force (coercion). It was also analyzed by researching the opinions of scientists that it can be done through methods such as arousing malicious intentions (revenge, envy, and jealousy). Along with this, the article analyzes the law of the Republic of Uzbekistan "On the prevention of delinquency and delinquency among minors" and states that, according to this law, the lack of supervision and carelessness of minors is also a factor in the commission of this crime. In addition, appropriate proposals and recommendations were made for improving the criminal legislation in relation to this issue.

Keywords: juvenile, personality, antisocial behavior, involvement, crime, responsibility, punishment, consumption, prostitution.

Kirish

Bizga ma'lumki, voyaga yetmaganlarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilish bilan bog'liq jinoyatlar ijtimoiy qadriyat va an'analar, jamiyatning huquqiy asoslariga zarar yetkazib, o'sib kelayotgan avlod salohiyatini buzg'unchilikka yo'naltiradi, voyaga yetmaganlarni "kriminal madaniyat" turmush tarziga o'rgatadi, shuningdek, jamiyatda

qonunga hurmat va itoatkorlik ruhi mustahkamlanishiga to'sqinlik qiladi. Bu esa voyaga yetmagan shaxslarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar, jinoyat sodir etishga jalb etganlik uchun javobgarlikni belgilovchi qonunchilikni takomillashtirish dolzarbligidan dalolat beradi.

Jahonda voyaga yetmaganlarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish bilan

bog'liq nazariy va amaliy muammolarga bag'ishlangan keng qamrovli va kompleks ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Bu borada, ayniqsa, voyaga yetmaganlarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etgan shaxslarni muayyan huquqlardan mahrum qilish bilan bog'liq jinoiy jazo tizimini takomillashtirish; mazkur turdagi jinoyatlar sodir etilishida joy, kasb va ijtimoiy mavqening roli; ularning oldini olishda o'qish, ish va yashash joyi jamoasining o'rni va ahamiyatini oshirish; mazkur jinoyatlarning qurboni bo'lishga shart-sharoit yaratuvchi psixologik va ijtimoiy omillarni bartaraf etish; nodavlat va notijorat tashkilotlarini jinoiy xatti-harakatlarga jalb etishning oldini olishda moddiy rag'batlantirish mexanizmlarini rivojlantirish; bunday harakatlarga jalb qilinganlarning ijtimoiy va tibbiy-psixologik reabilitatsiya, resotsializatsiya, readaptatsiyasini ta'minlash tizimini takomillashtirish; javobgarlik va jazo choralarini qo'llashda differentsiatsiya va individuallik kabi xalqaro standartlar va huquq normalarini qonun hujjatlarida e'tirof etish darajasini kuchaytirish bilan bog'liq muammolarning o'ziga xos jihatlarini tadqiq etish hamda ilmiy asoslangan yechimlarini topish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yoshlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlar umumiy jinoyatlarga nisbatan 25 foizga yetgan. Mutasaddilar "Kasallikni davolagandan ko'ra, uning oldini olgan ma'qul", degan naqlga amal qilgan holda, jinoyat bilan kurashishda dastlab yoshlarni jinoyat qilishga undaydigan sabablar, holatlarini aniqlab, ularni bartaraf etish choralarini ko'rmoqda.

Farg'ona shahrida huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi ustuvor vazifalar yuzasidan o'tkazilgan videoselektorda Prezidentimiz: "Biz islohotlarimizning ilk kunlaridanoq inson qadrini ulug'lashni eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etdik. Yangilangan Konstitutsiyamizda ham O'zbekiston huquqiy davlat

ekanligini muhrlab qo'ydik. Yagona maqsadimiz – adolat va qonun ustuvorligini ta'minlash orqali xalqimizni rozi qilish", deb alohida ta'kidladi.

Mazkur yig'ilishda jinoyat sodir etayotgan shaxslarning har uchinchisini yoshlar tashkil qilayotgani qayd etildi.

Ular tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning 32 foizi o'g'rilik va firibgarlik hisoblanadi. Ushbu toifadagi jinoyatlarning eng ko'pi Toshkent shahri va Farg'ona viloyatida sodir etilgan. Yoshlar jinoyatining har yettinchisi guruh tarkibida sodir qilingan, 1 ming 100 nafar yoshlar takroran jinoyatga qo'l urgan. "E'tibor bering, yoshlar jinoyatchiligining katta qismi nazoratsiz qolgan voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilinmoqda. Eng achinarlisi, voyaga yetmaganlar ichida o'ta og'ir jinoyat sodir etganlari ham bor", dedi Prezident.

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosatining barcha yo'nalishlarida voyaga yetmaganlarning huquqlari, qonuniy manfaatlarini muhofaza qilish, oilaga, yoshlarga, axloqqa qarshi jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan keng qamrovli dasturiy tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Shuningdek, mazkur masalaning huquqiy mexanizmi ham shakllangan.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 127-moddasida voyaga yetmagan shaxsni spirtli ichimliklar iste'mol qilishga, giyohvandlik vositalari va ularning analoglari yoki psixotrop hisoblanmagan, lekin kishining aql-idrokiga ta'sir qiladigan vosita va moddalarni iste'mol etishga jalb qilish shunday harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanganidan keyin sodir etilgan bo'lsa (1-qism), voyaga yetmagan shaxsni giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalar iste'mol etishga jalb qilish (2-qism), voyaga yetmagan shaxsni jinoyat qilishga jalb etish, shuningdek, ushbu moddaning ikkinchi qismida nazarda tutilgan harakatlar: a) ilgari giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni g'ayriqonuniy

ravishda muomalaga chiqarish bilan bog'liq har qanday jinoyatni sodir etgan shaxs tomonidan; b) ikki yoki undan ortiq voyaga yetmagan shaxsga nisbatan; d) o'quv yurtlarida yoki o'quvchilar, talabalar o'quv-tarbiya, sport yoki jamoat tadbirlari o'tkazadigan boshqa joylarda sodir etilishi jinoyat deb tushuniladi.

Material va metodlar

Ushbu mavzuni yoritishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy qiyosiy-huquqiy, statistik, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish, huquqni qo'llash amaliyoti usullari qo'llanildi. Shuningdek, ijtimoiy so'rov metodi va so'rov natijalaridan keng foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Shu o'rinda mazkur jinoyatni tahlil qilishda uchraydigan ba'zi tushunchalarga izoh berib o'tsak. G'ayriijtimoiy xatti-harakatlar deganda, O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuniga binoan, voyaga yetmaganning muntazam ravishda spirtli ichimliklar, giyohvandlik vositalari, psixotrop yoki aql-iroda faoliyatiga ta'sir etuvchi boshqa moddalarni iste'mol qilishida, fohishalik, tilanchilik bilan shug'ullanishida ifodalangan xatti-harakatlari, shuningdek, o'zga fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini buzadigan boshqa xatti-harakatlar tushuniladi.

G'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilish va'da berish, aldash, jismoniy yoki ruhiy zo'rlik ishlatish va boshqa harakatlar orqali amalga oshirilishi mumkin [1, 208-b.].

"Voyaga yetmagan shaxsni jinoyatga jalb etish deganda, voyaga yetmagan shaxsga nisbatan jismoniy zo'rlik qo'llash yoki unga ruhiy tazyiq o'tkazish, qo'rqitish, pul berib og'dirish, avrash, aldash, o'ch olish, hasad, rashk tuyg'ulari va boshqa past niyatlarini qo'zg'atish, jinoyat sodir etishni taklif qilish, o'g'irlangan narsalarni sotib olish yoki sotib berishni va'da qilish, jinoyatni sodir etish joyi va usullari yoki jinoyat izlarini yashirish

haqida maslahatlar berish yo'li bilan uning bir yoki bir nechta jinoyatlar sodir etilishida ishtirok etish niyatini rag'batlantirishga qaratilgan harakatlar va jinoyatni sodir etishga og'dirish maqsadida voyaga yetmagan shaxslar bilan spirtli ichimliklar ichilishini tushunish zarur" [2, 122-123-b.].

Voyaga yetmaganlarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilish ularning ishtirokiga ko'ra ikki shaklda bo'ladi:

1) voyaga yetmagan shaxsni jalb qilish, qiziqtirish natijasida u jinoyatni bevosita o'zi sodir etadi;

2) voyaga yetmagan shaxsni jalb qilish, qiziqtirish natijasida voyaga yetmagan shaxs jinoyatni voyaga yetgan shaxs bilan birgalikda sodir etadi.

B.J. Ahrorov voyaga yetmagan shaxslarni g'ayriqonuniy harakatlarga jalb qilishni uch turga bo'lib o'rganishni taklif qiladi [3, 22-b.]:

1) voyaga yetmaganlarni jinoiy faoliyatga jalb qilish;

2) voyaga yetmaganlarni g'ayriqonuniy harakatlarga jalb qilish;

3) voyaga yetmaganlarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish.

Fikrimizcha, B.Ahrorovning voyaga yetmagan shaxslarni g'ayriqonuniy harakatlarga jalb qilishni uch turga bo'lib o'rganish taklifi birmuncha maqbulroq, chunki har qanday jinoiy xatti-harakat (ekstremizm, terrorizm va diniy fundamentalizm yoxud oddiy jinoyatchilik) – bu, umuman olganda, g'ayriijtimoiy xatti-harakatdir, zero, uning oqibati jamiyatga qarshi qaratilgan bo'ladi. Lekin ijtimoiy xavflilik darajasiga ko'ra, har qanday g'ayriijtimoiy xatti-harakat jinoyat sifatida baholanmaydi.

Shu bilan birga, ushbu jalb qilish turlarini ierarxik tarzda berish tarafdorimiz. Ya'ni odatda voyaga yetmaganlar avval g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar, keyinchalik g'ayriqonuniy harakatlar, so'ngra esa jinoiy faoliyatga jalb etiladi. Albatta, bu o'rinda so'z aynan ashaddiy jinoyatchi bo'lib o'sishi ko'zda tutilgan uyushgan guruhning kelgusi "jangchi"si

bo'ladigan voyaga yetmaganlar haqida bor-moqda. Bitta muayyan jinoyatni sodir etish uchun "yollanadigan" o'smirlar ham uchrab turadi.

Bundan tashqari, voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish xususiyatlaridan yana biri – bu sodir etilgan huquqbuzarlik tufayli yetkazilgan jismoniy, moddiy zarar bilan bir qatorda voyaga yetmagan ma'naviy ziyon ham yetkazilishidir.

Shu ma'noda, nazarimizda, g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etilgan voyaga yetmagan shaxslarni ikki guruhga ajratish mumkin:

a) g'ayriijtimoiy (jinoyat bo'lmagan) guruhga kiruvchi voyaga yetmagan;

b) ijtimoiy xavfli (jinoyat) guruhga kiruvchi shaxslar.

Yuqoridagilarga asoslanib, aytish mumkinki, o'rganilayotgan JKning 127-moddasi 1-qismidagi xatti-harakatlarga voyaga yetmaganni jalb qilganlik uchun ma'muriy javobgarlikka tortilgan shaxsning ushbu harakatlarni bir yil ichida takror sodir etishi jinoyat hisoblansa, ushbu moddaning 2-, 3-qismlaridagi xatti-harakatlar g'ayriijtimoiy bo'lishi bilan birga, ijtimoiy xavfli hisoblana-di, ya'ni jinoyat deb tan olinadi.

Voyaga yetmagan shaxsni jinoyatga jalb qilish usulini to'g'ri tushunish faqatgina uning obyektiv tomonini to'g'ri aniqlashga emas, balki sodir etilgan jinoyatning to'g'ri va aniq kvalifikatsiyasiga ham xizmat qiladi. Buning uchun sud voyaga yetmagan shaxsni jinoyatga jalb qilish uchun jismoniy yoki ruhiy ta'sir ko'rsatishning qanday usullaridan foydalanilganini aniqlashi lozim. Chunki voyaga yetgan shaxs voyaga yetmaganni tahqirlaydigan harakatlar (urish, qiynash, badanga turli darajada shikast yetkazish va h. k.) va ruhiy ta'sir o'tkazish (qo'rqitish, ishontirish, aldash, turli va'dalar berish, nafrat, hasad tuyg'ularini uyg'otish va boshqalar) bilan jinoyat sodir etishga ko'ndirishi mumkin [4, 24–25-b.].

Ko'pincha voyaga yetmagan shaxs jinoyat sodir etishga qiziqtirish, majburlash va moddiy qaram qilish yo'li bilan jalb etiladi.

Demak, voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish quyidagi usullar orqali amalga oshirilishi mumkin:

- qiziqtirish (aldash, ishonchni suiiste'mol qilish);

- jismoniy zo'rlik ishlatish;

- qo'rqitish, ya'ni ruhiy zo'rlik ishlatish (majburlash);

- g'araz niyatlarni uyg'otish (o'ch olish, hasad qilish, rashk qilish).

Mazkur usullarni aniqlash, voyaga yetmagan shaxsning jinoyatdagi ishtiroki va qilmishning motivi xususida aniqroq fikr bildirish adolatli jazo tayinlashda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Ple-numining "Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi Qarori 7-bandida "voyaga yetmaganlarning katta yoshdagilar ishtirokida sodir etgan jinoyatlari haqidagi ishlar ko'rib chiqilayotganda, katta yoshdagi shaxs va o'smir o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning xususiyatini sinchiklab aniqlash lozim, chunki ushbu ma'lumotlar katta kishining voyaga yetmaganni jinoyat yoki g'ayriijtimoiy harakat sodir etishga jalb qilishdagi rolini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkinligi" haqida tushuntirish berilgan.

Ta'kidlash joizki, mazkur qoida har jihatdan xalqaro standartlar talablariga mos. Jumladan, BMT Pekin qoidalarida [5] ko'rsatilishicha, tegishli organlar voyaga yetmagan shaxsning jinoiy xulq-atvori sabablarini o'rganishda, ularni katta yoshdagilarning nojo'ya ta'siri va ularga yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, samarali ta'sir choralari ko'rish lozim. Maqsad – shaxsning keyingi kriminallashtiruvining oldini olish va bolani ijtimoiy rehabilitatsiya qilishga ko'maklashishdan iborat [6, 51-b.].

Tadqiqot natijalari tahlili

Shuningdek, voyaga yetmagan shaxsni jinoyatga jalb qilish qay tariqa amalga oshirilganligi, ushbu xatti-harakatlar natijasida voyaga yetmagan shaxsning jabr ko'rgan

yoxud ko'rmaganligi, unga nisbatan o'tkazilgan ta'sir ko'rsatishning intensivligi va jiddiyligi – qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'smirni aldash, o'g'rilik qilishga undash yoki uni majburlab, qo'rqitib yoxud giyohvandga aylantirib, o'zining jinoiy maqsadlari yo'lida foydalanishning ijtimoiy xavflilik darajasining turlicha ekanligi, shubhasizdir.

G'ayriijtimoiy xatti-harakat, shu jumladan, jinoyatni sodir etishga qiziqtirishning eng keng tarqalgan usuli aldashdir.

Aldash – bir shaxsning ikkinchi bir kishi ongi va irodasiga aqliy va axboriy ta'sir o'tkazishdir. Aldash hamma vaqt jabrlanuvchi tomonidan shu aldovga ruhiy javob qaytarishiga mo'ljallangan. Xususan, aybdor aldayotgan voyaga yetmagan shaxsni yangilashirishga emas, balki ma'lum axloqiy yo'nalishga solish uchun harakat qiladi.

Aldov nafaqat intellektual ta'sir orqali, balki aybdorning o'zi yoki uchinchi shaxsning mulkiy foyda olish va uning boshqa turli hiylanayrangelarni ishlatishi bilan tavsiflanadi [7, 11-b.]. Aldash deganda, birinchi navbatda, yolg'on faktlar (haqiqatda mavjud bo'lmagan faktlarning borligi yoki amalda bor faktlarning yo'qligi) to'g'risidagi xabarlar, ma'lumotlar tushuniladi.

Aldash, birinchi navbatda, qasddan haqiqatni buzib ko'rsatish bo'lib, ma'lum faktlar, sharoitlar, voqealarni buzib ko'rsatish, haqiqatni yashirish yoki yolg'on ma'lumotlarni xabar qilishga aytiladi. Agar haqiqatan ham, aldash harakatlari isbotlanmasa yoki shaxs xabar qilgan ma'lumotlar yolg'on emas deb topilsa, aldash bo'lmaydi [8, 22-b.].

Aldov – bu aldanayotgan kishining xulqi, xatti-harakatidir, yangilashish aldangan shaxsning ruhiy holatidir [9, 26-b.].

Jismoniy zo'rlik ishlatish voyaga yetmagan shaxsni jinoyatga, g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilishda ko'p uchraydi. Jinoyat sodir etishda yosh bolaga, voyaga yetmaganga tazyiq o'tkazish uchun jismoniy zo'rlik ishlatishning ijtimoiy xavfliligi yuqo-

riligi ikki omil bilan belgilanadi. Birinchidan, katta yoshdagi shaxslarning diydasi qotib ketgan bo'lib, ular sodir etilayotgan qilmishning mohiyati va ijtimoiy xavfliligini anglasa ham, bunga e'tiborsiz bo'lishi hamda o'ta og'ir zarar yetkazilishi mumkin. Ikkinchidan, voyaga yetmagan tomonidan g'ayriijtimoiy, jinoiy qilmishlarning hattoki ongsiz ravishda bo'lsa-da sodir etilishi uning ongiga salbiy ta'sir qilib, ijtimoiy jihatdan normal rivojlantirish jarayonini buzishi mumkin.

Q.P. Payzullayev zo'rlik ishlatish orqali sodir etiladigan jinoyatlar deganda, zo'rlik maqsadga erishish vositasigina emas, balki jinoyat motivi ham, elementi ham bo'ladigan jinoiy qilmishlarni tushunadi [10, 14-b.]. Shu jihatdan olganda, ushbu tadqiqotchining fikrlari to'g'ri, zero, bosqinchilik, talonchilik, shaxsni garov sifatida tutqunlikda saqlash, terrorizm va boshqalar, garchi ularda zo'rlik vosita sifatida ishlatilgan bo'lsa-da, zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar qatoriga kirmaydi. Chunki ularda zo'rlikdan ma'lum bir siyosiy yoki g'arazli maqsadlarga erishish uchun foydalaniladi. Jismoniy zo'rlik – boshqa shaxsga nisbatan majburiy xarakterga ega, ya'ni uning irodasiga qarshi, irodasini so'ndirish yoki uni bo'ysundirish yoxud shaxsning harakat erkinligini cheklash maqsadida sodir etiladigan jismoniy choralarning qo'llanishida ifodalanadi [11, 437-b.].

Zo'rlik inson tanasiga ta'sir ko'rsatishning boshqa turlaridan nafaqat o'zining tashqi shakllari (ular ba'zan bir xil bo'lishi mumkin), balki organizm va normal ruhiy faoliyatning buzilishi, ya'ni ushbu holatda yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarga zarar yetkazishi bilan ham ajralib turadi. Biroq zo'rlikning ijtimoiy xavfliligi nafaqat uning tashqi tomonlarida namoyon bo'ladi, balki u ichki ijtimoiy mohiyatga ham ega bo'ladi, ya'ni zo'ravonning ijtimoiy munosabatlarga salbiy baho berishida ham ko'rinadi [12, 82–86-b.].

Qo'rqitish voyaga yetmagan shaxslarni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish-

ning keng tarqalgan usullaridan biri hisoblanadi, shuningdek, ruhiy zo'rlikning bir shakli sifatida jinoyat sodir etishda ko'p qo'llanadi [10, 63-b.].

Olimlar tomonidan unga turlicha ta'rif berilgan. Uni tasniflashda turli xil yondashuvlar mavjud. Nazariy va amaliy nuqtayi nazardan qo'rqitish belgilari qator jinoyat qonuni normalarida mavjud, ammo qo'rqitishning zaruriy huquqiy belgilari, shuningdek, qo'rqitish va ruhiy zo'rlikning o'zaro munosabati haqidagi masala bo'yicha fikrlar turlichadir [13, 3–15-b.].

Voyaga yetmagan shaxsni jinoyatga jalb qilishda qo'rqitish mazmunan boshqa, masalan, tovlamachilik, nomusga tegish va h.k. jinoyatlardagi qo'rqitishga o'xshaydi [14, 528-b.]. Buning sababi shundaki, shaxs, shu jumladan, voyaga yetmagan shaxsning muhofaza qilinadigan huquq va manfaatlari, hayoti, jismoniy daxlsizligi yoxud ma'lum darajada berkitishi, asrash lozim bo'lgan maxfiy sirlari mavjud bo'lib, aynan shularga zarar yetkazish tahdidi ko'proq uchraydi.

Qo'rqitish, ya'ni voyaga yetmagan shaxs ruhiyatiga zo'rlik bilan ta'sir qilish ruhiy majburlash usullaridan biri sanaladi. Bunday ta'sirning ikkita asosiy usuli farqlanadi: a) jinoyat huquqi bilan muhofaza qilinadigan obyektlarga zarar yetkazish bilan qo'rqitishdan iborat ta'sir; b) ruhiyatning ongsiz tomoniga bevosita ta'sir (bunga gipnoz, miyaning elektron qo'zg'alishi va boshqalarni kiritish mumkin) [15, 288-b.].

Bular zarar yetkazishning real ehtimoli va ruhiy zo'rlik kabi qo'rqitishning asosiy belgilarini farqlash imkonini beradi.

Jinoyat huquqi nazariyasida qo'rqitishning axborot bilan ta'minlanganlik, mavjudlik, voqelik, aniqlik [16, 31-b.] kabi bir necha turi farqlanadi. Bizning fikrimizcha, ular qo'rqitishning farqlovchi xususiyatlari hisoblanmaydi.

Jinoiy qo'rqitishni tasniflashga bo'lgan mavjud yondashuvlarni o'rganib, quyidagi xulosaga kelindi: a) qurolni namoyish qilish

orqali qo'rqitish; b) og'zaki qo'rqitish; d) shoralar bilan qo'rqitish; e) harakatlar bilan qo'rqitish; f) jinoyat sodir etish bilan qo'rqitish shakllari keng tarqalgan.

Bu borada sud amaliyotidan misol keltiradigan bo'lsak, Jinoyat ishlari bo'yicha Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar sudi tomonidan fuqaro T. JKning 127-moddasi 3-qismi, 169-moddasi 3-qismi "a" bandi bilan jinoiy javobgarlikka tortilgan. Biroq jinoyat ishlari bo'yicha Qashqadaryo viloyat sudi apellyatsiya sudlov hay'ati ajrimi asosida birinchi instansiya sudi hukmining JKning 127-moddasi 3-qismi bilan aybli deb topish qismi bekor qilingan. Boisi sudlangan T. o'zining barcha ko'rsatmalarida jinoiy sherigi G.ning taklifiga ko'ra voyaga yetmagan Z. bilan o'g'irlik qilganligi, Z.ni ilgari tanimaganligi, uni jinoyat qilishga jalb etmaganligini ko'rsatgan. Voyaga yetmagan Z. esa G. uni chaqirib, maktabning amaliyot o'tash xonasidan kompyuter o'g'irlashni taklif qilgandan so'ng uchalasi birgalikda jinoyat sodir etgan. Bu misol voyaga yetmagan shaxslar ko'pincha o'zganing qo'rqitishi natijasida jinoyat ishtirokchisiga aylanganligini ko'rsatadi.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, voyaga yetmagan shaxsning jinoyatga qay tarzda jalb qilinishi, unga bu jarayonda ruhiy yoki jismoniy zarar yetkazilishi qonun chiqaruvchi tomonidan inobatga olinmagan. Fikrimizcha, bu noto'g'ri, zero, jalb qilish mobaynida voyaga yetmagan shaxs jiddiy ravishda jismoniy yoxud ruhiy zarbalarga duch kelishi mumkin. Bu esa voyaga yetmagan shaxsni aldab, avrab yoki boshqacha tarzda ko'ndirish usulidan keskin farq qiladi. Xorijiy davlatlar, xususan, MDH mamlakatlari jinoyat qonunchiligi tahlil qilinganda, quyidagi e'tiborga molik jihatlar aniqlandi.

Deyarli barcha davlatlar qonunchiligi da voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar yoki jinoyatga jalb qilish xususida tegishli normalar mavjud bo'lib, tahlil qilingan qonunlarning deyarli barchasida, xususan, Ozarbayjon Respublikasi JKning

170-moddasi [17], Armaniston Respublikasi JKning 166-moddasi [18], Qozog'iston Respublikasi JKning 133-moddasi [19], Qirg'iziston Respublikasi JKning 181-moddasi [20], Moldova Respublikasi JKning 208-moddasi [21], Belarus Respublikasi JKning 172-moddasi 2-qismi [22], Rossiya Federatsiyasi JKning 151-moddasida [23] voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilganlik uchun javobgarlik belgilangan bo'lib, zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib jalb qilganlik uchun maxsus alohida og'irlashtiruvchi normalar ko'zda tutilgan. Nazarimizda, O'zbekiston Respublikasi JKda ushbu masalaga e'tibor berilmagan. Ularga nisbatan har qanday tazyiq, g'ayriqonuniy ta'sir javobgarlikni keltirib chiqarishi zarur hamda bu javobgarlik aniq va ta'sirchan bo'lmog'i lozim.

Moddiy qaramlik shaxsni jinoyat sodir etishga majbur qilgan shaxsga moddiy jihatdan to'la yoki qisman qaramligida (qaramog'ida ekanligi, undan qarzdorligi) ifodalangani.

Boshqa tomondan qaramlik tushunchasi qarindoshlik jihatdan, farzandning otaga qaramligi, ukaning akaga, voyaga yetmagan ishchining rahbariga qaramligini nazarda tutadi.

Xulosalar

Voyaga yetmaganni giyohvandlikka muhtalo qilish orqali ham qaram qilib qo'yish mumkin. Bizningcha, voyaga yetmagan shaxsni spirtli ichimliklar iste'mol qilish, giyohvandlik vositalari va ularning analoglari yoki psixotrop hisoblanmagan, lekin kishining aql-idrokiga ta'sir qiladigan vosita va moddalarni iste'mol etishga jalb qilish bilan bog'liq qilmishni JKning 274-moddasi 2-qismiga alohida "g" band qilib kiritish maqsadga muvofiq. Bunday o'zgartirish mazkur turdagi qilmishlarni differentsiatsiya qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, bizningcha, voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb etish usullarini alohida norma sifatida JKga kiritish lozim. Jumladan, Jinoyat

kodeksini 127²-modda (Voyaga yetmagan shaxsni zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib jinoyatga jalb qilish) bilan to'ldirish maqsadga muvofiq.

"127²-modda. Voyaga yetmagan shaxsni zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib jinoyatga jalb qilish

Voyaga yetmagan shaxsni zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib, giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalar iste'mol etishga jalb qilish –

uch yuz oltmish soatdan to'rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Voyaga yetmagan shaxsni zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib jinoyatga jalb qilish –

uch yuz oltmish soatdan to'rt yuz sakson soatgacha majburiy jamoat ishlari yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Voyaga yetmagan shaxsni zo'rlik ishlatib yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib jinoyatga jalb etish harakatlari:

a) ilgari giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni g'ayriqonuniy ravishda muomalaga chiqarish bilan bog'liq har qanday jinoyatni sodir etgan shaxs tomonidan;

b) ikki yoki undan ortiq voyaga yetmagan shaxsga nisbatan;

d) o'quv yurtlarida yoki o'quvchilar, talabalar o'quv-tarbiya, sport yoki jamoat tadbirlari o'tkazadigan boshqa joylarda sodir etilishi – besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi".

Chunki, birinchidan, zo'rlik ishlatish jalb qilishning boshqa usullariga qaraganda ijtimoiy xavfliligi ancha yuqori bo'lib, buning natijasida shaxsga nisbatan ma'lum bir ma'noda jismoniy yoki ruhiy shikast yetishi mumkin. Bundan tashqari, zo'rlik ishlatish bilan jalb etish natijasida voyaga

yetmagan shaxs jismoniy va ruhiy azoblanishi hamda erkinligidan mahrum bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, jalb etishning qanday usulda amalga oshirilganligini belgilash sodir etilgan jinoyatning ijtimoiy xavfliligi darajasini aniqlashga yordam beradi.

Fikrimizcha, yuqoridagi qo'shimchalar mavjud bo'shliqni to'ldirib, amalda huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlariga voyaga yetmagan shaxslar huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning jinoyat sodir etishdagi o'rni va maqomini to'g'ri aniqlash-tirish, shuningdek, qilmishni to'g'ri kvalifikatsiya qilish, aybdorlarga odil jazo tayinlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, bugungi kunda voyaga yetmagan shaxsni fohishalikka jalb qilish holatlari ham ko'paymoqda. Shulardan kelib chiqib, Jinoyat kodeksining 131-moddasi 4-qismida voyaga yetmagan shaxsni fohishalikka jalb qilish uchun javobgarlik belgilangan, lekin mazmunan fohishalik ham g'ayriijtimoiy xatti-harakat hisoblanadi.

Shuningdek, u aynan voyaga yetmagan shaxslarni jalb etishga qaratilganligi sababli ham ushbu qilmish uchun javobgarlik belgilanganligini inobatga olib, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksini 127³-modda (voyaga yetmagan shaxsni fohishalikka jalb qilish) bilan to'ldirish maqsadga muvofiq.

"127³-modda. Voyaga yetmagan shaxsni fohishalikka jalb qilish

Voyaga yetmagan shaxsni aldash, majburlash, zo'rlik ishlatish, moddiy manfaat ko'rishni va'da qilish yoxud boshqacha yo'l bilan fohishalikka jalb etish –

uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha harakatlar:

ikki yoki undan ortiq voyaga yetmagan shaxsga nisbatan;

takroran yoxud JKning 131-, 135-moddalarida ko'zda tutilgan jinoyatlarni sodir qilgan shaxs tomonidan;

uyushgan guruh tomonidan sodir qilinishi besh yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi".

REFERENCES

1. Rustamboyev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Vol. 3. 2nd ed., suppl. and revised. Tashkent, Military-technical institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018, p. 208.
2. Rustamboyev M.H. Jinoyat kodeksiga sharhlar [Comments on the Criminal Code]. Special part. Tashkent, Adolat Publ., 2016, pp. 122–123.
3. Ahrorov B. Voyaga yetmaganlarni jinoiy faoliyatga jalb qilishning oldini olish va jinoiy-huquqiy kurash choralari [Prevention of involvement of minors in criminal activity and measures of criminal-legal struggle]. *Qonun himoyasida – Under the Protection of the Law*, 2001, no. 1, p. 22.
4. Ahrorov B., Abdullayeva Ya. Voyaga yetmaganlarni jinoiy faoliyatga jalb qilishning oldini olish va jinoiy-huquqiy kurash choralari [Prevention of involvement of minors in criminal activity and measures of criminal-legal struggle]. *Qonun himoyasida – Under the Protection of the Law*, 2001, no. 3, pp. 24–25.
5. The UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules), adopted by the UN General Assembly on 10 December 1985. Adopted by the General Assembly of OON 1985, December 10.
6. Vedernikova O. Yuvenal'naya yustitsiya: opyt i perspektivy [Juvenile justice: experience and prospects]. *Russian Justice*, 2000, no. 7, p. 51.
7. Altiyev R.S. Firibgarlikning jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlarini [Criminal-legal and

criminological aspects of fraud]. PhD thesis. Tashkent, TSUL, 2020, p. 11.

8. Zokirova O.G'. Firibgarlik uchun jinoiy javobgarlik [Criminal liability for fraud]. Tashkent, TSIL Publ., 2007, p. 22.

9. Abdurasulova K.R. Otvetstvennost' za moshennichestvo v Respublike Uzbekistan [(Responsibility for fraud in the Republic of Uzbekistan). Abstract of PhD thesis. Tashkent, 1994, p. 26.

10. Payzullayev Q.P. Zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar [Crimes committed using violence]. Tashkent, TSIL Publ., 2008, p. 14.

11. Rustamboyev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Vol. I. The doctrine of crime. 2nd ed., suppl. and revised. Tashkent, Military-technical institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018, p. 437.

12. Niyozova S.S.. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar viktimologik profilaktikasini tadqiq qilish bo'yicha ilmiy yondashuvlar [Scientific approaches to the research of victimological prevention of crimes against the person]. *Review of Law Sciences*, no. 4, pp. 82–86.

13. Niyozova S.S. Strong Emotional Arousal (Effect) As A Criminal Law Norm. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2021, March 31, pp. 96–102. DOI: 10.37547/tajpslc/Volume 03 Issue p. 03-15. ISSN – 2693-0803.

14. Niyozova S.S. Reasons for Suicide and the Issue of Responsibility. *International Journal of Pharmaceutical Research*, 2020, December, vol. 12, suppl. iss. 3, p. 528.

15. Rustamboyev M.H. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar [Comments on the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan]. General part. Tashkent, Adolat Publ., 2016, p. 288.

16. Mazukov S.KH. Ugolovno-pravovaya zashchita lichnosti ot ugrozy ubiystvom [Criminal legal protection of the individual from death threats]. Abstract of PhD thesis. Rostov-Don, 1997, p. 31.

17. New Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. Baku, Digesta Publ., 2020.

18. Criminal Code of the Republic of Armenia. Yerevan. Official ed. 2019.

19. Ugolovnyy kodeks Respubliki Kazakhstan – obshchaya kharakteristika (v sravnenii s UK Kazakhskoy SSR) [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan - general characteristics (in comparison with the Criminal Code of the Kazakh SSR)]. Almaty, Baspa Publ., 2019.

20. Criminal Code of the Republic of Kyrgyzstan. Official ed. Bishkek, 2019.

21. Criminal Code of the Republic of Moldova. St. Petersburg, Legal Center Press, 2019.

22. Criminal Code of the Republic of Belarus. 1999, June 1. Approved by the Soviet Republic on 1999, June 24. Minsk, Amalfeya Publ., 2018.

23. Criminal Code of the Russian Federation. Official ed. Moscow, 2019.

24. Niyozova S.S. Prevention of Crime in the Family and the Role of Victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29, no. 3, pp. 39–62.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 5-SON

VOLUME 3 / ISSUE 5 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.5.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, professor, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ergashev Ikrom

Ilmiy boshqarma boshlig'i, dotsent, yuridik fanlar doktori

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, F. Muhammadiyeva, M. Sharifova,
Y. Yarmolik, E. Mustafayev

Musahhih: M. Sharifova

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 27.10.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli bosma tabog'i 15,3.

Adadi: 100. Buyurtma raqami: 89.

TDYU tipografiyasida chop etildi.